

Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților

Teză de doctorat
Realități demografice și social-economice în plasa Cehu
Silvaniei (1848-1950)

REZUMAT

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. Ioan BOLOVAN

Doctorand:

Augustin-Leontin Gavra

Cluj-Napoca

2020

CUPRINS

INTRODUCERE	3
1. Motivarea unei opțiuni.....	3
2. Sursele cercetării	4
3. Istoriografia plasei Cehu Silvaniei	7
4. Considerații privind metodologia de lucru	17
CAP. I. EVOLUȚIA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ ȘI HABITATUL	
I.1.1. Scurt istoric al comitatului Solnocul de Mijloc	24
I.1.2. Organizarea și evoluția plasei în perioada 1848 – 1900.....	28
I.1.3. Evoluția administrativ-teritorială în perioada 1901-1950.....	32
I.2. Habitatul din plasa Cehu Silvaniei.....	42
I.2.1. Numărul și evoluția construirii caselor	42
I.2.2. Numărul și mărimea demografică a localităților	51
I.2.3. Câteva elemente ale peisajului geografic	59
CAP. II. MIȘCAREA NATURALĂ A POPULAȚIEI	62
II.1. Natalitatea	63
II.1.1. Surse și metode	64
II.1.1.1. Natalitatea între anii 1848-1880	65
II.1.1.2. Natalitatea între anii 1881-1910	69
II.1.1.3. Natalitatea între anii 1911-1950	72
II.1.2. Natalitatea masculină, feminină și nașterile gemelare.....	78
II.1.3. Nașterile legitime și ilegiteime	84
II.1.4. Mișcarea sezonieră a nașterilor.....	93
II.2. Mortalitatea	97
II.2.1. Surse și metode	97
II.2.1.1. Evoluția deceselor între anii 1848-1880.....	99
II.2.1.2. Evoluția deceselor între anii 1881-1910.....	103
II.2.1.3. Evoluția deceselor între anii 1910-1950.....	106
II.2.2. Mișcarea sezonieră a deceselor	113
II.2.3. Mortalitatea feminină și masculină	120
II.2.4. Distribuția mortalității pe grupe de vârstă	125
II.2.5. Vârsta medie a decedaților	135
II.2.6. Evoluția cauzelor mortalității.....	146
II.3. Sporul natural	160
II.4. Nupțialitatea.....	171
II.4.1. Surse și metode	171
II.4.1.1. Evoluția numărului căsătoriilor între anii 1848-1880.....	172

II.4.1.2. Evoluția numărului căsătoriilor între anii 1881-1910.....	175
II.4.1.3. Evoluția numărului căsătoriilor între anii 1911-1950.....	177
II.4.2. Mișcarea sezonieră a căsătoriilor.....	181
II.4.3. Statul civil al persoanelor căsătorite.....	193
II.4.4. Vârsta mirilor la încheierea primei căsătorii.....	205
II.4.5. Căsătoriile mixte.....	211
II.4.6. Domiciliul partenerilor	218
CAP. III. STRUCTURA DEMOGRAFICĂ	228
III.1. Câteva considerații privind compoziția demografică	228
III.2. Structura populației după naționalitate	229
III.3. Structura populației după religie	236
III.4. Structura populației pe grupe de vârstă	244
III.5. Structura populației după gen	250
CAP. IV. REALITĂȚI SOCIAL-ECONOMICE ÎN PLASA CEHU SILVANIEI	255
IV.1. Importanța factorilor sociali și economici în evoluția demografică	255
IV.1.1. Structura socio-profesională a populației între anii 1848-1910.....	256
IV.2. Realități economice în plasa Cehu Silvaniei	265
IV.2.1. Agricultură, principala ramură a economiei.....	265
IV.2.2. Sistemul de cultură și modul de folosire a terenurilor agricole	267
IV.2.3. Numărul gospodăriilor și suprafețele acestora	277
IV.2.4. Creșterea și evoluția numărului animalelor domestice	287
IV.2.5. Instrumentarul agricol	296
IV.2.6. Recoltele agricole – baza hrănirii populației și a animalelor domestice	306
IV.2.3. Evoluția și dezvoltarea altor sectoare economice	320
IV.2.3.1. Meșteșugurile	320
IV.2.3.2. Comerțul	327
IV.2.3.3. Industria	340
IV.2.3.4. Transporturile și căile de comunicație	349
IV.2.3.5. Sistemul de credit	356
IV.2.3.3.1. Înființarea și evoluția institutelor de credit	356
IV.2.3.3.2. Studiu de caz: Banca Codreana din Băsești	362
IV.2.3.3.3. Cooperativele de credit.....	372
CONCLUZII	378
BIBLIOGRAFIE	398
ANEXE	411

Cuvinte cheie: *Plasa Cehu Silvaniei, Sălaj, mortalitate, natalitate, ocupații, agricultura, Gheorghe Pop de Băsești.*

Argument

Abordarea acestei teme de cercetare, ce vizează un subiect de istorie regională, este motivată de dorința reconstituirii realităților demografice și social-economice pentru o unitate administrativă precis delimitată. Este o temă nouă de abordare, în ce privește dimensiunea spațială, deoarece marea majoritate a lucrărilor de acest gen realizate până la acest moment s-au concentrat pe unități administrativ-teritoriale mai mari precum comitatul, regiunea istorică sau întregul teritoriu național. Considerăm această investigație oportună deoarece, prin unitățile administrativ-teritoriale, s-au trasat cadrele de dezvoltare economică, și nu numai, iar acestea sunt definatorii și pentru dezvoltarea comunităților din plasa Cehu Silvaniei.

De asemenea, în istoriografia românească a fost de regulă neglijat rolul acestor instituții administrative, denumite plase, preturi sau cercuri, în dauna celor mai mari, precum comitatul/județul sau a celor mai mici, localitățile propriu-zise. Ele au jucat în istorie un rol important, acela de „liant” între comitate sau județe și localitățile mici, aducându-și o contribuție importantă la dezvoltarea zonelor din subordine. Deoarece cercetarea a fost pliată pe o zonă administrativă, am întâmpinat unele dificultăți în redarea exactă a dimensiunilor sale, dar apariția acestora în numeroase statistici mi-a ușurat munca și am reușit s-o cercetez în integralitatea sa pentru toată perioada ce acoperă anii 1848-1950.

Scopul propus al acestei investigații este cercetarea realităților istorice în plan demografic și social-economic, pentru intervalul temporar cuprins între Revoluția Pașoptistă și instaurarea definitivă a regimului comunist (1950). Rămâne pentru cercetător o provocare deoarece analizarea mutațiilor survenite pe parcursul a 103 ani, într-o perioadă în care fenomenele demografice, sociale și economice sunt într-o dinamică continuă, cere o analiză complexă datorită multitudinii surselor și diversității lor. Analiza aprofundată în cele trei direcții și compararea sau asemănarea lor cu alte plase ale comitatului, respectiv județului sau cu alte localități similare reclamă pentru cercetător o atenție sporită în articularea demersului științific.

Pentru a reconstitui cu minuțiozitate evoluția demografică a locuitorilor plasei Cehu Silvaniei am cercetat registrele parohiale pentru botezați, cununați și decedați din opt parohii, respectiv șase localități. Este vorba despre o perioadă de peste un secol (1848-1950), iar

acestea au fost alese conform criteriului demografic și religios, două fiind reformate și șase greco-catolice. Pentru partea social-economică mi-am sprijinit demersul îndeosebi pe sursele statistice oficiale ale statului austro-ungar, iar după 1918 ale celui român. Din punct de vedere demografic și economic, în plasa Cehu Silvaniei, au existat patru localități mai importante și ele au constituit polii de dezvoltare locală în această perioadă. Cehu Silvaniei, centru de plasă încă din Evul Mediu, târg, și apoi comună, urbană ce se va dezvolta în toată această perioadă, fiind centrul spre care vor „gravita” localitățile acestei zone sălăjene. Hodod, târg important din epoca medievală și al importantului domeniu Wesselény, a progresat mai puțin datorită vecinătății cu centrul de plasă. Băsești, devenită o localitate importantă pentru români, deoarece aici locuia Gheorghe Pop de Băsești, va evolua din punct de vedere economic prin înființarea unei bănci și a târgului în perioada interbelică. Ulmeni, care va prospera după construirea căii ferate la sfârșitul secolului al XIX-lea și în perioada interbelică și postbelică când se vor înființa mici fabrici și va deveni centru de plasă pentru o scurtă perioadă de timp (1946-1950).

Motivarea temei este și una personală. Deoarece am trăit în unul din satele zonei Cehu Silvaniei, iar în prezent locuiesc în orașul Cehu Silvaniei, consider că este și o datorie morală a subsemnatului investigarea trecutului acestei unități administrative, „vitregită” de altfel de scrisul istoric. Spun „vitregită” deoarece după legea administrativă din 1968, localitățile plasei au fost împărțite între județele Sălaj, Maramureș și Satu Mare, astfel că istoricii au ocolit, în mare parte, investigarea trecutului zonei.

Istoriografie

Istoriografia temei de cercetare este una puțin cercetată, deoarece nu a constituit până în prezent, sub această formă, o abordare generală. Este de cele mai multe ori integrată în istoria comitatului sau județului sau abordată distinct pentru o localitate anume.

Informații de la mijlocul secolului al XIX-lea despre localitățile plasei Cehu Silvaniei sunt înregistrate în *Solnocul de Mijloc la 1864. Chestionarele academicianului Pesty Frigyes*, lucrare publicată în urmă cu câțiva ani. Aceste date cu caracter etnografic și economic conțin relatări ale locuitorilor privind economia așezărilor codrene. Prima scriere cu caracter istoric, unde se include și plasa Cehu Silvaniei, se presupune că aparține lui Gheorghe Pop de Băsești, și este în lucrarea *Una privire fugitivă preste istoria politico-națională a românilor din Selegiu*, publicat de revista *Federațiunea* din anul 1868. Este un studiu ce evidențiază vechimea zonei Sălajului, precum și greutățile emancipării românilor din zonă după revoluția de la 1848. Același autor prin lucrarea *Economia câmpului*, realizează o descriere a

agriculturii din zona Codrului și dă sfaturi prețioase țăranilor despre practicarea modernă a agriculturii.

Datele referitoare la evoluția populației sunt editate de Oficiul Central Maghiar de Statistică din Budapesta. Situațiilor statistice sunt reunite în numeroase volume în colecțiile *Magyar Statisztikai Évkönyv* (serie veche și serie nouă) și *Magyar Statisztikai Közlemények*, care publică datele recensămintelor din anii 1869, 1880, 1890, 1900 și 1910. Tot această instituție editează și alte informații pentru perioada cuprinsă între realizarea dualismului austro-ungar și sfârșitul Marelui Război, privind fenomenele demografice precum natalitatea și mortalitatea, cauzele de deces sau structura populației ocupate în cadrul principalelor ramuri economice.

O radiografie complexă a situației economice a populației unității administrative studiate este oferită de recensământul agricol din 1895. Publicat parțial de sociologul și demograful Traian Rotariu, cele două volume sunt bogate în informații privind starea economică și socială a plasei Cehu Silvaniei.

Alte informații despre recolte și modul de cultivare a suprafețelor agricole sunt cuprinse în statisticile maghiare *Hivatalos Statisztikai Közlemények* Producțiile agricole între anii 1869-1872, organizarea lor prin rotație, precum și productivitatea obținută pe o suprafață de un iugăr cadastral (0,58 ari) ne oferă o imagine a randamentelor agricole. Tot o descriere a caracteristicilor economice ale comitatului Sălaj ne oferă și Keleti Karoli. În lucrarea sa, el prezintă starea economică înapoiată a țăranului sălăjean, posibilitățile sale reduse de câștig și comportamentul său vis-a-vis de aceste realități istorice. Informații despre sistemul de credit, apariția primelor institute și societăți de consum sunt menționate în volumul *Magyar Statisztikai Közlemények, Uj folyamdin* 1894, foarte importante dacă ne gândim că atunci se pun bazele sistemului bancar din zona noastră. Alte date despre producțiile agricole, doar pentru anul 1901, s-au publicat în volumul *Magyar Statisztikai Közlemények, uj sorozat* din 1903. Redate la nivelul plasei, aceste recolte arată progresul cultivării pământului și randamentul la care au ajuns gospodăriile agricole la începutul secolului trecut.

Următoarele informații mai consistente, despre așezările din plasa Cehu Silvaniei, sunt relatate de Petri Mór în cartea *Szilágy vármegye monographiája*, apărută în patru volume la Budapesta între anii 1900-1906. Sunt informații despre organizarea administrativă, dar și date de natură demografică, etnografică, politică și economică despre comitatul Sălaj și, implicit, cercul Cehu Silvaniei. Tot astfel de informații istorice, e drept nu așa de consistente, le regăsim în lucrarea „*Schiță monografică a Sălajului*” din 1908, redactată de Dionisie Stoica și Petru Lazăr la Șimleul Silvaniei.

În privința informațiilor de natură bancară date foarte bogate sunt regăsite în *Revista economică* și *Anuarul băncilor românești*, ambele tipărite la Sibiu. Institutede și cooperativele de credit au publicate aici bilanțurile anuale, membrii conducerii și funcționarii acestora, precum și hotărârile din adunările anuale generale. Consemnările acestor date ne demonstrează apariția și evoluția acestui nou sector economic, precum și dificultățile acumulării capitalurilor, modalitățile de împrumut și de depozitare, operații bancare necesare pentru a satisface nevoile bănești ale populației din plasa De Sub Codru.

Scrierile istorice din perioada interbelică se continuă prin publicarea de studii mai detaliate pentru aproape fiecare sector economic. Comunele sălajene au adunat informații despre trecutul lor în *Cartea de Aur a județului Sălaj*, unde sunt consemnate principalele realizări în perioada de după Marea Unire. O monografie dedicată marelui patriot național Gheorghe Pop de Băsești este cartea preotului Ioan Georgescu intitulată *Pop George de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, editată întâia dată la Oradea în 1935. Despre personalitățile Sălajului istoric, din secolul al XVIII-lea și până în anul 1938, Ioan Ardeleanu Senior a editat lucrarea *Oamenii din Sălaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni*. El subliniază în studiile sale rolul elitelor bisericești și laice în realizarea marelui ideal național, dar și strădania lor în plan economic pentru propășirea românilor de-a lungul acestor veacuri.

În privința dimensiunii demografice a lucrării informații complexe sunt regăsite în primul volum dedicat recensământului din 1930. Temeinicia realizării acestuia rezidă și din bogăția informațiilor operate de recenzori. Sunt consemnate date despre fiecare localitate, dar și pentru întreaga plasă, atât în ceea ce privește fenomenele demografice (natalitate, mortalitate, spor natural, nupțialitate), precum și structura populației.

După instaurarea regimului comunist, informații cu caracter istoric sunt cuprinse în mult mai multe surse, mai ales în ultima sa perioadă. Lucrări istorice despre localitățile plasei sunt publicate de istorici consacrați, bine documentate, în anuarele muzeului din Zalău (*Acta Musei Porolissensis*) și Cluj-Napoca (*Anuarul Muzeului de Etnografie al Transilvaniei*). Articolele pe diferite teme istorice cuprind aspecte privind evoluția demografică a populației, evoluția agriculturii și a meșteșugurilor, caracteristici ale sistemului de credit.

Perioada de după revoluția din 1989 se caracterizează prin înmulțirea articolelor care fac referire la trecutul unor localități din plasa Cehu Silvaniei sau la întreaga zonă. De asemenea, numărul anuarelor și revistelor de specialitate ce publică aceste studii crește, ele fiind bine articulate și scrise conform cerințelor actuale ale scrisului istoric. Astfel de studii am regăsit în anuarul muzeului din Zalău (*Acta Musei Porolissensis*), al celui din Baia Mare

(*Marația*), Satu Mare (*Satu Mare. Studii și comunicări*), precum și revista Centrului de Cultură și Artă din Sălaj (*Caiete Silvane*).

Din perspectiva demografiei istorice, am descoperit un singur studiu despre populația plasei, iar acesta se referă la ponderea copiilor din Transilvania între 1857 și 1910. Aici sunt analizate temeinic numărul și ponderea copiilor din totalul populației Transilvaniei, iar în tabelul privind comitatul Sălaj sunt înregistrate și datele despre copiii din plasa Cehu Silvaniei. Un alt articol despre evoluția structurii populației pe naționalități în Sălaj, ce include și locuitorii plasei, este publicat de Ciprian-Marian Porumb-Ghiurco. El arată ponderea naționalităților din unitatea administrativă și demonstrează abuzurile autorităților austro-ungare în întocmirea acestora. Lucrarea de doctorat semnată de Andreea Avram-Temeș folosește și localități din plasă în eșantionul de cercetare al fenomenului ilegitimității din Sălaj. Ea descrie mecanismele acestui comportament demografic și pentru unii din locuitorii plasei De Sub Codru, arătând ponderea sa în cadrul comunităților, atitudinea comunităților față de copiii născuți ilegitimi și integrarea lor în comunitate.

Tot după 1989, reconstituirea parțială a istoriei plasei se face și de către istoricii ce activează în județul Sălaj. Pentru o parte din satele sălăjene actuale ale plasei, Gheorghe Șișeștean a realizat studiul „*Forme tradiționale de viață țărăneasă*”, publicat la Editura Caiete Silvane în 1999. Este un studiu complex, bazat pe studierea principalei ocupații a țăranilor sălăjeni – agricultura – în secolele XVIII-XX. Altă lucrare a istoricului Marin Pop, despre personalitatea Elenei Pop de Băsești, investighează succint viața și realizările acesteia, prilej de a reliefa și aspecte din istoria politică și culturală a plasei Cehu Silvaniei. De asemenea, același autor, împreună cu Daniel-Victor Săbăceag, editează un volum de documente despre localitățile codrene în perioada interbelică. În acest sens, publică aproape toate monografiile pentru unitatea administrativă studiată (47 de localități, cu excepția comunei Chilința), tipărind integral monografiile sanitare ale acestora, monografiile generale din Cartea de Aur a Sălajului și monografiile școlare.

Alte cărți cu informații istorice s-au publicat cu ocazia sărbătoririi Centenarului Marii Uniri. Colectivul de cercetători format din Dănuț Pop, Mihaela Sabou, Daniel-Victor Săbăceag, de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, au redactat un impresionant volum de documente intitulat *Marea Unire și Sălajul. Contribuții documentare*. Cele 467 documente publicate integral, împreună cu alte câteva zeci cuprinzând memorii și articole din presă, precum și fotografiile și ilustrațiile de la finalul cărții, reprezintă o contribuție valoroasă la istoria Sălajului din acele timpuri. Pentru plasa Cehu Silvaniei sunt tipărite zeci de documente vis-a-vis de probleme privind constituirea gărzilor naționale, participării la Marea

Unire, preluarea administrației de către reprezentanții României, alte probleme economice și culturale. Altă carte voluminoasă, *Sălajul la Centenar*, conține mai puține informații despre plasa De Sub Codru. Publicată sub forma unei monografii, studiile sale reprezintă o radiografie a Sălajului în ultima sută de ani, e drept unele dintre ele republicate. Volumul colectiv *Participarea locuitorilor din plasa Cehu Silvaniei la Marele Război și la realizarea Marii Uniri* este singura lucrare centrată direct pe studierea unui aspect din istoria acestei unități administrative. El reunește studiile a 11 cercetători, mai mult sau mai puțin consacrați, a căror studii cercetează subiecte despre trecutul acestei zone în plan demografic, politic, administrativ, economic și religios.

Dimensiunea demografică a localităților din acest ținut sălăjean poate fi studiată pentru această perioadă și prin cercetarea datelor din cele opt recensăminte publicate sub coordonarea sociologului și demografului Traian Rotariu. Este vorba despre recensămintele din 1850, 1857, 1869, 1880, 1890, 1895, 1900, 1910, 1941, și nu numai, datele acestea fiind traduse din limba germană și maghiară constituind în prezent „o mină de aur” pentru cercetări demografice pentru această perioadă.

Lucrările de etnografie aduc și ele un plus de cunoaștere zonei cercetate. Concentrate pe zona etnografică „Codru” pentru români și „Tövishát” la maghiari, unde se circumscrie plasa Cehu Silvaniei, cercetând tradiții, obiceiuri, meșteșuguri și îndeletniciri. Lucrarea autorilor Kós Károli, Szentimrei Judit și Nagy Jenő, despre arta populară maghiară din Sălaj este bine documentată în investigarea unor meșteșuguri, precum cel a olăritului sau prelucrării lemnului din satul Deja. De asemenea, este prezentat obiceiul torsului și țesutului la maghiarii din Sălaj, cea mai cercetată localitate sub acest aspect fiind Deja. Etnograful Camelia Burghel publică de asemenea mai multe studii referitoare la zona Codrului. În cartea *La nuntă prin satele sălăjene* investighează în detaliu tradiția acestui obicei codrean la sfârșitul secolului al XIX-lea și întâia jumătate a secolului XX. Cercetează cauzele căsătoriei și tot ceremonialul până la finalul acestuia, reușind să reconstituie în mod fericit această importantă „taină” a țaranului codrean. În altă lucrare intitulată *Șapte zile în țara Silvaniei* face o incursiune în zonele etnografice ale Sălajului descriind succint obiceiurile și ocupațiile specifice. Pentru zona Codrului din actualul județ Sălaj cercetătoarea descrie meșteșugul olăritului din satul Deja și al împletirii funiilor din mai multe sate ale zonei.

Dincolo de toate aspectele ce țin de dinamica demografică și social-economică a plasei Cehu Silvaniei, pe parcursul cercetării noastre, investigația va fi îndreptată și asupra studiilor de sinteză care să încadreze demersul nostru.

În privința dimensiunii demografice a lucrării metodologia de lucru este aceea a lui Louis Henry și a lui Michel Fleury, care promovează modele de valorificare a registrelor parohiale, model preluat de Sorina Paula Bolovan și adaptat la realitățile spațiului transilvan. Unică ca gen de abordare, lucrarea istoricului Ioan Bolovan despre demografia Transilvaniei între Revoluția Pașoptistă și Marele Război, delimitează teme fundamentale ca dinamică, migrație, mișcare naturală, căsătorie și familie, structură etnică, confesională și socio-profesională. Din perspectiva regimului demografic, Ioan Bolovan consideră perioada cuprinsă între 1880-1910 ca fiind etapa de desfășurare a primei tranziții demografice. Din aceste considerente, menționate mai sus, voi redacta cercetarea orientându-mă după aceste modele în privința folosirii metodologiei științifice și structurării conținuturilor.

Fără o selecție anume, ne vom opri asupra câtorva studii din istoriografia străină în care s-a încadrat lucrarea noastră. Martine Segalen în studiul „Sociologie de la famille”, folosind despuierea registrelor parohiale, identifică comportamentul matrimonial al partenerilor în realizarea căsătoriilor din Franța. Ea descrie proporția persoanelor celibatate din secolele XVIII-XIX, vârsta la prima căsătorie a acestora, proporția căsătoriilor endogame și exogame, strategiile de mariaj ale partenerilor. În contrapondere prezintă căsătoriile din societatea contemporană a secolului XX, care au majoritar ocupații neagricole, copii mai puțini și apelează tot mai des la divorț și concubinaj.

Un alt istoric italian, Massimo Livi Bacci, afirmă în lucrarea despre populația Europeică transformările demografice sunt rezultatul confruntării dintre forțele coercitive (legate de mediu, înțeles în sensul cel mai larg, și de resursele acestuia) și forțele electivă, determinate social și cultural, care țin de comportamentele demografice individuale, familiale ori colective. El investighează spațiul în care a evoluat populația, alimentația, confruntarea cu microbii și bolile aferente, sistemele demografice și oferă câteva explicații pentru demografia secolului XX. Etnologul englez Jack Goody, în studiul despre familia europeană cercetează grupul domestic de la apariția constituirii lui în preistorie și până în prezent. El arată evoluția constituirii familiei pe continent, precum și influențele exercitate de civilizațiile antice, apoi medievale și moderne, iar la urmă comportamentul marital din societatea secolului XX. În alt context, John Hajnal identifică două modele de căsătorie specifice Europei, diferențele dintre acestea, fundamentând de fapt caracteristicile proprii fiecărui model. Modelul occidental este ilustrat de vârsta mare a femeilor și a bărbaților la primul mariaj, ca și un procent substanțial al bărbaților și femeilor necăsătorite până în 50 de ani, în vreme ce tipul oriental de căsătorie se caracterizează printr-o vârstă mică la prima căsătorie și un procentaj redus al celibatului până în 50 de ani. Atunci când analizează fenomenul mortalității, conform cauzelor de deces,

Abdel R. Omran, avansează trei faze ale procesului de tranziție epidemiologică. Prima fază a molimelor și a foametei, ce se suprapune peste epoca preistorică, antică și medievală, fiind caracterizată prin speranță medie de viață mică (20-40 ani), a doua se remarcă prin reducerea pandemiilor, mai ales în vestul Europei, și este încadrabilă din punct de vedere cronologic între anii 1650-1900, cu speranța de viață între 30-50 ani, iar ultima, numită a bolilor degenerative, ce se continuă în secolul trecut și în care speranța medie de viață crește treptat până depășește 50 de ani.

Tranziția demografică în abordarea românească postulează ca fundamentale cărțile scrise de Vladimir Trebici și Vasile Ghețău. Alte studii consistente pe acest subiect au publicat cercetătorii Cornelia Mureșan și Ioan Bolovan. Dacă în cazul celui din urmă am făcut referire mai sus, Cornelia Mureșan uzitează atât analiza demografică clasică, cât și tehnicile noi, dând o nouă consistență analizei tranziției demografice românești.

Ca și lucrări generale, orientative în demersul social-economic al cercetării, sunt volumele VII și VIII ale „Istoriei Românilor”, „Istoria României”, „Din istoria Transilvaniei” și „Istoria Transilvaniei”. Tot în această abordare se înscriu ca reprezentative lucrările istoricului Barbu Ștefănescu, care concretizează descrierea economiei țărănești prin prisma modernității unei piețe de schimb, a habitatului și locuinței, a tehnicii agrare, implicit a gospodăriei din Crișana. Chiar dacă încadrarea temporară este diferită, ele ne oferă informații pertinente în privința dezvoltării agriculturii de dinaintea Revoluției de la 1848.

Alte lucrări importante privind istoria social-economică a Transilvaniei au fost întreprinse de istoricii clujeni Iosif Marin Balog și Nagy Robert. Concentrându-se pe evoluția economică a Transilvaniei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, studiile lor aduc contribuții importante privind dezvoltarea transporturilor în provincie, apariția și dezvoltarea ramurilor economice neagricole, precum și investițiile de capital străin ce impulsionează modernizarea economică. Tot pe același subiect, de istorie economică, apar trei volume sub coordonarea lui Iosif Marin Balog, Rudolf Gräf și Ioan Lumperdean. De asemenea, studii pertinente despre structura ocupațională a populației ardelenne între Revoluția Pașoptistă și Marele Război sunt publicate de Elena Crinela Holom și Ioan Bolovan.

Suntem convinși că fiecare parte a lucrării, atât cea demografică, cât și cea social-economică, ar putea fi dezvoltate fiecare într-o nouă lucrare; prin urmare, îmi exprim speranța ca în viitor aceste subiecte, surprinse aici doar parțial să-și găsească istorici care să le completeze și să reconstituie alte aspecte din istoria plasei Cehu Silvaniei.

Surse

Izvoarele istorice folosite în documentarea tezei de doctorat sunt diverse datorită faptului că vom studia evoluției demografică a populației, cât și dezvoltarea sa socială și economică. Pentru dimensiunea demografică a cercetării sursele inedite, de bază, au fost reprezentate de registrele parohiale de stare civilă. În acest sens am studiat registrele de botezați, cununați și decedați din opt parohii, șase greco-catolice și două reformate, grupându-le într-un eșantion de lucru a cărui scop a fost să confirme sau să infirme realitățile demografice în comparație cu provincia Transilvania sau alte localități studiate. Am avut în vedere, atât cât a fost posibil, ca acestea să fie complete cel puțin în perioada 1880-1950, iar acolo unde lipseau registrele le-am înlocuit prin studierea registrelor civile de la primăriile la care sunt arondate. Importanța registrelor parohiale este dată de consemnarea aproape exactă a celor trei „taine” din viața omului: botezul, căsătoria și moartea.

În completarea acestor surse inedite vom folosi pentru clarificarea diferitelor fenomene demografice recensămintele efectuate de autorități în toți acești ani. Au fost realizate opt recensăminte (1850, 1857, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1930, 1941) de către autoritățile statale de la vremea respectivă, unele dintre acestea fiind publicate în ultimele decenii și în limba română sub coordonarea sociologului și demografului Traian Rotariu. Pentru întregirea situațiilor statistice vom studia și statisticile maghiare reunite în zeci de volume în colecțiile *Magyar Statisztikai Évkönyv* (serie veche și serie nouă) și *Magyar Statisztikai Közlemények* unde apar informații bogate referitoare la populația plasei Cehu Silvaniei.

Alte date consistente referitoare la populația zonei au fost identificate în depozitele *Direcției Județene a Arhivelor Naționale Sălaj*. În acest sens voi studia *Fondul Comitatului din 1869* ce conține pentru 15 localități foile de familie de la recensământul populației, iar în perioada interbelică *Fondul Prefectura* unde se află monografiile sanitare ale comunelor din plasă, precum și *Fondul Banca Națională a României, filiala Zalău*.

În privința studierii realităților social-economice ale unității administrative izvoarele inedite folosite sunt, în primul rând, recensămintele care înregistrează ocupațiile și inventarul gospodăriilor agricole. Pe lângă recensămintele populației menționate mai sus, se adaugă cele agricole din 1895 și 1948, chiar dacă pentru ultimul nu avem decât date din alte surse. Utile demersului urmărit vor fi și colecțiile *Magyar Statisztikai Évkönyv* (serie veche și serie nouă) și *Magyar Statisztikai Közlemények*, la care se adaugă volumele *Hivatalos Statisztikai Közlemények* și *A Magyar Mezőgazdaság Statisztika Fejlődése S Az 1895*, foarte bogate în date brute pentru ramurilor economice cercetate.

De asemenea, vom studia alte surse inedite aflate în custodia *Direcției Județene a Arhivelor Naționale Sălaj*. Din *Fondul Prefectura județului Sălaj* vom investiga dosarele ce includ *monografiile sanitare* ale localităților din plasa Cehu Silvaniei, *Cartea de Aur a Sălajului*, *Fondul Banca Națională a României, filiala Zalău* și *Comitetul Provizoriu (1948-1950)*. Tot aici, o sursă importantă pentru economia zonei Codrului este fondul celor două instituții *Camera Agricolă Sălaj* și *Camera de Comerț și Industrie Sălaj*, instituții cu rol de dezvoltare a acestor sectoare economice. Alte fonduri arhivistice necesare studierii sectoarelor economice sunt *Tabela Contribuabililor* și *Invalizi, orfani și văduve de război*.

Tot informații din surse inedite vom identifica în diferite periodice și reviste de specialitate. Am studiat în acest sens *Revista economică* și *Anuarul băncilor Române* editate la Sibiu, pentru a surprinde evoluția sistemului de credit din plasa Cehu Silvaniei.

În privința izvoarelor edite, le voi folosi pe cele care se referă la zona studiată. Astfel, în anul 1864 sunt realizate chestionarele academicianului maghiar Pesty Frigyes care conțin informații valoroase despre potențialul economic al localităților codrene. Gheorghe Pop de Băsești publică, de asemenea, două lucrări despre această zonă intitulate „*Una privire fugitivă preste istoria politico-națională a românilor din Selegiu (1868)*” și „*Economia câmpului*”. Următoarele informații mai consistente, despre așezările din plasa Cehu Silvaniei, sunt scrise de Petri Mór în cartea „*Szilágy vármegye monographiája*” apărută în patru volume la Budapesta între anii 1900-1906. Altă sursă inedită este „*Schiță monografică a Sălajului*” scrisă de Dimitrie Stoica și Ioan Lazăr în 1908 la Șimleul Silvaniei. Folositoare cercetării vor fi și lucrările autorilor maghiari despre economia comitatului Sălaj, și anume Dr. Keleti Károly, cu volumul „*Magyország Népeességének Elelmezési Statistikája Phyologiai Alapon*” (1887), respectiv Antal Huszar - „*A magyországgi románok*” (1907).

Pentru elaborarea tezei vom avea în atenție și alte surse edite. Lucrările de etnografie din epocă, mai ales dacă ținem seama că acestea studiază obiceiurile zonei, care se schimbă foarte puțin în acest interval temporar. În egală măsură, hărțile și ilustrațiile din epocă ne pot oferi date care să completeze informațiile documentare.

Metodologie

Prin tema de cercetare privind plasa Cehu Silvaniei ne propunem să evidențiem schimbările de ordin demografic, social și economic survenite pe perioada celor 103 de ani. Scopul lucrării este investigarea evoluției demografice și social-economice pentru o unitate administrativă precis delimitată și își propune să răspundă la două întrebări majore: Care a fost evoluția demografică a populației plasei Cehu Silvaniei între 1848 și 1950? Cum s-au

dezvoltat ramurile economice pe teritoriul acestei unități administrative în intervalul cronologic 1848-1950?

Pentru a atinge acest obiective va fi necesar să investigăm evoluția populației plasei, să cercetăm mișcarea naturală a locuitorilor zonei, structura demografică a acestora, precum și dinamica socială și economică a acestui ținut sălăjean prin evidențierea creșterii ocupațiilor neagricole, a trăsăturilor agriculturii sau a celorlalte ramuri economice.

Metodele de cercetare sunt cele specifice științei istorice. În prima parte, dedicată analizei demografice a plasei Cehu Silvaniei, am utilizat analiza cantitativă a datelor pentru urmărirea și surprinderea evenimentelor și fenomenelor demografice în evoluția lor. Pentru atingerea scopului propus se impune o analiză complexă a surselor specifice demografiei istorice la finalul căreia să putem demonstra evoluția comportamentului demografic pentru locuitorii plasei De Sub Codru.

În acest sens, vom folosi ca sursă principală de documentare registrele parohiale din șase localități ce au aparținut acestei zone. Este vorba despre localitățile: Benesat (parohia greco-catolică și reformată), Mineu (parohia greco-catolică și reformată), Motiș (parohia greco-catolică), Nadiș (parohia greco-catolică), Noșig (parohia greco-catolică) și Sălățiș (parohia greco-catolică).

Demografia este o știință strâns legată de statistică, de aceea ne propunem tabele, foi de calcul, grafice în programul Excel, hărți, etc., pentru o mai mare acuratețe a datelor și pentru a ușura munca cercetătorului. Desigur că metoda cea mai uzitată în demografia istorică este cea a despuierii nenominative a registrelor - care va permite analiza comparativă a localităților din eșantion. În prima parte a cercetării, voi extrage anual în tabele Excel toți nou-născuții și botezați, fiecare căsătorie și deces înregistrate în cele opt parohii pe parcursul perioadei 1848-1950. Apoi le voi centraliza pe decenii pentru fiecare localitate în parte și pentru întreg eșantionul de cercetare, iar la final le voi calcula pe întreaga perioadă, acolo unde cercetarea reclamă acest lucru. Astfel, cu ajutorul tabelelor vor fi investigate fenomenele demografice (natalitatea, mortalitatea, nupțialitatea și sporul natural) și structura populației plasei, ajutându-mă evident și de alte surse istorice menționate mai înainte în lucrare.

O altă metodă extrem de utilă cercetărilor demografice este metoda comparativă. Pentru a sublinia asemănările și deosebirile dintre localitățile din eșantionul de lucru sau cele între plasele comitatului/județului Sălaj, este nevoie de compararea valorilor demografice. Găsirea similitudinilor sau diferențele în raport cu provincia din care face parte, Transilvania, este un alt scop al cercetării, și se poate atinge doar prin compararea acestor valori.

Pentru partea dedicată cercetării sociale și economice, metoda cea mai folositoare este analiza conținutului documentelor istorice. Prin urmare am cercetat astfel îndeosebi fondurile arhivistice de la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, dar și sursele edite precum recensămintele populației și cele agricole sau alte surse statistice precum cele maghiare menționate mai sus. Tot în această parte a lucrării voi folosi și metoda analizei semiotice a hărților, a ilustrațiilor și a fotografiilor din epocă. Analiza atentă a acestora ne-a clarificat aspecte privind unele ramuri economice, în special în sectorul agricol, comercial și bancar.

Structură

Lucrarea se împarte în patru capitole mari, plus un studiu introductiv și concluziile cercetării. La fel, bibliografia aferentă și anexele cu numeroasele tabele, vor întregi studiul de față și vor oferi altor cercetători ai zonei un bogat material documentar pentru întreprinderea altor investigații ale acestui subiect și nu numai.

Primul capitol prezintă încadrarea administrativă a zonei și habitatul plasei Cehu Silvaniei. Intitulat sugestiv *Evoluția teritorială și habitatul* ne arată limitele administrative, de altfel, în continuă schimbare datorită evoluției politice din statele ce au deținut-o, precum și condițiile fizico-geografice și sociale în care își derulau viața locuitorii. În acest sens am reconstituit un scurt istoric al comitatului Solnocul de Mijloc, iar apoi al plasei de la apariția sa în secolul al XVI-lea și până la desființarea din anul 1950. În mod surprinzător, istoria acestei entități administrative are o viață neîntreruptă peste cinci secole. Spun surprinzător deoarece nu am găsit alte studii care să refacă evoluția acestor subunități teritoriale subordonate comitatelor, iar în ultima perioadă județelor.

Cunoașterea mediului geografic în care își derula viața populația este importantă deoarece omul acelor timpuri era dependent, în bună parte, de capriciile naturii. Aceste realități geografice îi ritmau viața țăranului codrean, „îndrumându-l” când să are, să semene sau să strângă recolta. Tot aceste condiții ne arată că terenurile sunt situate în zonă colinară, deci puțin productive, acoperite în cea mai mare parte de păduri, rezultând un efort mai mare în direcția defrișărilor s.a. Tot acest habitat a influențat construirea căilor de comunicație, a așezărilor pe terasele râurilor sau între păduri, redimensionarea mărimii demografice a acestora sau a materialelor de construcție pentru case și acareturi.

Capitolul al II-lea începe studiul propriu-zis al realităților demografice. El reconstituie comportamentul populației studiind fenomenele demografice precum natalitatea, mortalitatea, sporul natural și nupțialitatea. Intitulat *Mișcarea naturală a populației*, acesta tratează fiecare fenomen demografic studiind caracteristicile specifice plasei Cehu Silvaniei. *Natalitatea*,

primul subcapitol, ne oferă o imagine sugestivă a evoluției numerice a nou-născuților din această perioadă, ilustrând numărul mare al acestora în a două jumătăți a secolului al XIX-lea, precum și descreșterea progresivă pe parcursul celei dintâi jumătăți a veacului trecut. De asemenea, mișcarea sezonieră pe luni a nașterilor a stat în atenția noastră, fapt care pe parcursul perioadei se răspândește tot mai mult în toate lunile și nu doar în cele de toamnă-iarnă. Alți factori ce au influențat natalitatea au fost statutul juridic al părinților și sexul născuților. Dacă în ultimul caz este o ușoară supra natalitate masculină, în cel de-al doilea se constată înmulțirea copiilor proveniți din relații extraconjugale sau întâmplătoare.

Mortalitatea, al doilea fenomen demografic studiat, ni se înfățișează ca fiind ridicată pe tot parcursul secolului al XIX-lea, iar începând cu secolul următor ponderea acestui indice se diminuează simțitor. Este dovada că populația zonei, cantonată până la cumpăna dintre secole în vechiul regim demografic, își modernizează comportamentul spre unul de tranziție cu indice de mortalitate redusă. Așa cum am constatat, studierea mișcării sezoniere a deceselor și a mortalității masculine și feminine nu are mari fluctuații în această perioadă. În schimb, cercetarea deceselor pe grupe de vârstă sau calcularea vârstei medii a persoanelor răposate, arată mari schimbări. În cazul înregistrărilor pe grupe de vârstă, se constată dublarea numărului locuitorilor de vârstă a III-a, la fel vârstă medie în momentul decesului de la valori de sub 30 de ani în secolul XIX, la peste 40 de ani în ultimul deceniu studiat. Cauzele deceselor arată și ele o situație schimbată în cele două perioade. Dacă în primul interval temporar bolile infecțioase „secerau” aproape jumătate din populație, pe parcursul deceniilor din secolul XX ponderea lor se reduce treptat, „făcând loc” tot mai mult bolilor degenerative.

Nupțialitatea, concretizată prin momentul căsătoriei, se individualizează și modernizează tot mai mult datorită concurenței dintre stat și biserică în subordonarea acesteia. Această modernizare a comportamentului demografic nupțial este dată de creșterea ușoară a vârstei căsătoriei pentru miri, de înmulțirea căsătoriilor exogame, de apariția mai multor cazuri de concubinaj sau a primelor divorțuri. De asemenea, alte aspecte novatoare sunt legate de realizarea nunților pe tot parcursul anului și nu doar între posturile religioase, precum și încheierea mariajelor dintre „însurăți” cu tot mai mulți parteneri din alte localități. În privința căsătoriilor mixte se constată perpetuarea conservatorismului religios la greco-catolici, și apetența celor reformați spre astfel de mariaje, datorită ponderii mai reduse a populației maghiare față de cea românească, greco-catolică.

Cel de-al treilea capitol, mai scurt ca întindere, numit *Structura populației* cercetează locuitorii locuitori plasei sub alte aspecte demografice. Compoziția populației studiază aspecte precum naționalitatea, religia, grupe de vârstă și gen, prezentând niveluri care nu diferă prea

mult de la un recensământ la altul. Având ca sursă de bază recensămintele, naționalitatea persoanelor este în linii mari neschimbată. Autoritățile maghiare duc totuși o politică de deznaționalizare a celorlalte etnii, atât în vremea dualismului, cât și în vremea cedării Ardealului de Nord. Vor fi înregistrați ca maghiari etniile precum evreii și românii, iar în procent mai mic românii și germanii. În plan religios, este aproape neschimbată ponderea religiilor mai importante, iar în ultimele trei decenii ale perioadei investigate apar și se propagă cultele neoprotestante. Grupele de vârstă au o tranziție lungă de la ponderi mari ale populației tinere și mai scăzute a celei de vârstă a III-a, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la descreșterea ușoară a celei dinaintea și ascensiunea ușoară a populației îmbătrânite, mai ales în ultimul deceniu studiat. Ponderea populației masculine și feminine cunoaște o inversare de roluri între mijlocul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, dar sunt diferențe mici, sub un procent. Așadar, recensămintele din anii 1850, 1857 și 1869 înregistrează un ușor avans al numărului bărbaților, iar cele din 1900, 1910 și 1930 o creștere ne semnificativă pentru femei.

Ultimul capitol, cu titlul *Realități social-economice*, va trasa cadrele economice în care se manifestă comportamentul demografic al acestei populații. Deoarece numai recensămintele din 1857, 1869, 1900 și 1910 surprind evoluția ocupațiilor pe localități și/sau plasă, cercetarea lor se va situa în acest interval temporar. În acest sens, deși agricultura rămâne de departe cel mai important sector economic, numărul persoanelor ce lucrează în alte ramuri economice se dublează în cele aproximativ cinci decenii.

În cazul agriculturii, această ramură primordială a economiei, remarcăm progrese lente dar continue în această perioadă. Dacă multiplicarea numărului gospodăriilor este firească și importantă, datorită populației care crește substanțial, în paralel are loc extinderea suprafețelor agricole și mai buna lor organizare. Astfel, dacă la mijlocul secolului al XIX-lea era specific, asolamentul bianual, la începutul secolului al XX-lea se generalizează cel trienal, ajungându-se ca ogorul negru să reprezinte sub 20 % din terenul cultivat în deceniul al V-lea din secolul XX. Suprafața medie a unei gospodării scade treptat datorită reformelor agrare, iar cele cultivate dau un randament mai ridicat. În acest context se diminuează suprafețele cu păduri și pășuni, crescând cele dedicate cultivării cerealelor.

În privința animalelor domestice, cresc numeric foarte mult animalele de tracțiune, necesare numărului în creștere al gospodăriilor agricole, ponderea vacilor de jug depășind-o pe cea a celorlalte vite de tracțiune (boi, cai, bivoli). Începând cu finele secolului al XIX-lea se introduc mașinile de treierat, iar apoi și alte mașini agricole (precum tractoarele) sau utilaje confecționate în fabrici. Instrumentarul agricol se reînnoiește și el, plugurile și grapele cu colți

de lemn, fiind înlocuite treptat, chiar dacă nu definitiv, cu pluguri de fier, respectiv grape cu colți de fier.

Alte sectoare economice care vin să suplimenteze veniturile populației sunt: meșteșugurile, comerțul, industria și sectorul de credit. Meșteșugurile organizate în bresle mixte suferă un declin accentuat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deoarece își vor pierde monopolul breslele și se vor adapta cu greu la noile condiții ale pieței. Atelierele meșteșugărești vor funcționa în localitățile mai mari din plasă, dar vor fi concurate tot mai mult de produsele de fabrică. Comerțul, practicat atât ambulant sau sub forma magazinelor universale, numite „bolduri”, și a cârciumilor, cât și cel din târguri și piețe, se dezvoltă continuu fiind favorizat de extinderea celorlalte ramuri economice, îndeosebi industria. Se generalizează existența boldurilor evreiești în aproape toate localitățile plasei, iar în Cehu Silvaniei și localitățile mai mari apar magazine specializate după gama de produse vândute. Sistemul de credit deși apare spre finele veacului XIX, se dezvoltă datorită nevoilor în creștere ale populației, ducând la existența a trei institute de credit și a zeci de cooperative de consum. Industria se înfiripă abia în ultimul sfert de secol, datorită sprijinului acordat de Imperiul Austro-ungar, în ramuri ce folosesc materii prime agricole. În prima jumătate a secolului XX, se dezvoltă tot mai mult apărând și alte sectoare industriale, cum este cel al prelucrării sticlei sau vopselurilor.

*

În concluzie, investigarea populației din intervalul temporar cuprins între Revoluția Pașoptistă și instaurarea definitivă a regimului comunist în România se suprapune cu ultima perioadă din existența structurilor administrative din Transilvania numite plase. Cercetate prea puțin de istoriografia română, ele au avut menirea de a coordona și ajuta dezvoltarea comunitățile locale aparținătoare, mai ales între reperele menționate mai sus.

Studiind realitățile demografice și social-economice din plasa Cehu Silvaniei putem afirma, că sub aceste aspecte populația zonei a cunoscut schimbări importante. În plan demografic are loc trecerea de la vechiul regim demografic cu niveluri înalte de mortalitate și natalitate, la un regim demografic de tranziție în care acești indicatori sunt în scădere.

În cazul realităților social-economice observăm că ritmul schimbărilor este mult mai alert față de perioada premergătoare revoluției, iar locuitorii zonei sunt mult mai deschiși în a asimila lucruri noi. Agricultură se modernizează în numeroase privințe, crește numărul celor angrenați în ocupații neagricole, apar noi ramuri economice, căile ferate, etc. toate acestea ne demonstrează că populația zonei face eforturi pentru a ține pasul cu societatea modernă care se instaurează definitiv în Transilvania, devenită parte a României după unirea din 1918.

Investigarea după metodele științei istorice a realităților demografice și social-economice a scos la lumină aspecte importante din trecutul plasei Cehu Silvaniei. Desigur că cercetarea acestui ținut sălăjean are și alte aspecte esențiale ce așteaptă să fie descoperite, iar cercetările următoare, personale sau ale altor istorici, vor creiona o istorie mai detaliată a realităților din plasa De Sub Codru. Cunoașterea mai exactă a aspectelor istorice din trecutul apropiat ne poate ajuta în prezent să ne înțelegem mai bine pe noi înșine, precum și să ne dezvoltăm economic pornind de la premisele moștenirii trecutului. De aceea, consider că este important să ne cunoaștem istoria, începând de la cea locală și continuând cu cea națională și europeană, pentru că astfel vom reuși să ne identificăm între popoarele lumii globalizate.